

JUSTYNA KLESZCZ*

Miejsce tabu – miejsce niezbędne. O budowaniu tożsamości osiedla opartego na funkcjach wstydlivych na przykładzie belgijskiego Cureghem

A place of taboo – a necessary place. About building an identity of a housing estate based on shameful functions on the example of Belgian Cureghem

Streszczenie:

Niniejszy artykuł ma na celu przeanalizowanie zjawiska budowania tożsamości miejsca z wykorzystaniem funkcji, które dotychczas leżały w strefie tabu – wywoływały lęk przed śmiercią, nieczystością, rozkładem. Należą do nich cmentarze, szpitale, kostnice, wysypiska śmieci, lecz również obiekty związane z produkcją żywności takie, jak miejskie rzeźnie i związane z nimi hodowle. Jak dotychczas sukcesja funkcji, która następowała wraz z rozwojem technicznym, powodowała, że były one lokowane coraz dalej od terenów śródmiejskich, a ich miejsce zastępowały te, uważane za lepiej spełniające warunek „miejskości”. Obecnie tendencja ta ulega odwróceniu. Przykład osiedla Global Abattoir obrazuje ogólny nurt, w którym następuje odejście od biologicznej sfery życia, w stronę próby budowania tożsamości bez maskowania historycznej roli miejsca. Analizowany przypadek ukazuje jednak szereg skomplikowanych relacji, które muszą zaistnieć, aby zrównoważyć element *profanum*, sięgający do podświadomych lęków człowieka.

Abstract:

The paper aims to analyze the phenomenon of building an identity of a place using functions that have so far been taboo – caused fear of death, impurity and decay. These include cemeteries, hospitals, morgues, landfills, but also food production facilities such as municipal slaughterhouses and livestock farms. So far, the succession of functions that followed technical development meant that they were located more and more away from downtown areas, and their place replaced those considered to better meet the condition of „urbanity”. This trend is currently being reversed. The example of the Global Abattoir housing estate illustrates the general trend in which there is a departure from the biological sphere of life towards an attempt to build identity without masking the historical role of the place. The analyzed case, however, shows a series of complicated relationships that must occur in order to balance the profane element, reaching out to the subconscious fears of a human being.

Słowa kluczowe: osiedle mieszkaniowe, rzeźnia miejska, farma miejska, rewitalizacja, tabu, sacrum, profanum

Keywords: housing estate, municipal slaughterhouse, urban farm, revitalization, taboo, sacrum, profanum

WSTĘP

Pojęcie *tabu*, którym obecnie operuje się dość chętnie i swobodnie, w rzeczywistości jest zagadnieniem znacznie szerszym i bogatszym niż najczęściej obecnie stosowanym. Rozumiane jest jako głęboki i fundamentalny zakaz kulturowy, którego złamanie powoduje spontaniczną reakcję ze strony przedstawicieli danej kultury, gdyż jest odbierane jako zamach na jej strukturę i integralność. Tymczasem samo pojęcie jest relatywnie nowe, użyte w języku polskim sięga końca XIX wieku (Tyrpa, 2009, 14). Podniesienie w zagadnieniu kwestii społecznych

INTRODUCION

The concept of taboo, which is now used quite willingly and freely, is in fact a much broader and richer issue than the most commonly used nowadays. It is understood as a deep and fundamental cultural prohibition, the breaking of which causes a spontaneous reaction on the part of representatives of a given culture, as it is perceived as an attack on its structure and integrity. Meanwhile, the concept itself is relatively new, with the use in Polish language dating back to the end of the 19th century (Tyrpa, 2009,

poza pierwotnie religijnym znaczeniem podkreślił już Kopalński. Za przenośne znaczenie tabu uznał on „zakazany, nietykalny (zwłaszcza ze względu na prawidłą moralności, obyczaju, dobrego smaku albo na ryzyko związane z naruszeniem zakazu)” (Kopalński, 1994, 499). W kulturze pojęcie tabu – tematu pomijanego w ogólnym dyskursie, jest bardzo silnie zależne od miejsca jego powstania. W zależności od położenia geograficznego i kręgu kulturowego w architekturze i urbanistyce pojęcie to może wiązać się z zagadnieniami:

- społecznymi (problemem wyznaczenia w mieście przestrzeni dla emigrantów, wykluczeniem społecznym, bezdomnością, obecnością zwierząt w mieście, niepełnosprawnością) (Pitcher, 2020; Shanken, 2010, 406-429),
- psychologicznymi (lękiem przed tym, co nieczyste, przed śmiercią, rozkładem itp.) (Jasik, 2009, 175-194; Wrona, 2014, 193-211),
- przestrzennymi (zajmowaniem przez pewne funkcje olbrzymich połaci miejskiego terenu i ich faktyczna nadrzędność względem elementów uznawanych za podstawowe w mieście) (Krause, 2012, 49),
- funkcjonalnymi (hierarchiczność funkcji miejskich – nominalna i faktyczna) (Baranowski 2012, 10),
- stylistycznymi (cechy stylistyczne przypisane do konkretnych obiektów, relacja styl a ranga obiektu) (Tarnowski, 2012, 186).

Z pojęciem tym łączy się nierozdzielnie zagadnienie *sacrum*. Jacek Kotz, za Porębskim określa, że kategoria ta obejmowała pierwotnie wszystko to, co zostało wyłączone z codzienności, bez rozróżnienia jednak, czy nastąpiło to poprzez symboliczne poświęcenie „bóstwu”, czy też poprzez wyklęcie (Kotz, 2010, 71). Kategoria ta wiązała się od początku z fizyczną i społeczną przestrzenią, a więc miała wyraźne odzwierciedlenie w wyrazie architektury. W tym ujęciu *profanum* stanowi, za Kotzem „kategorię przeciwstawną i dopełniającą w stosunku do *sacrum*” (Kotz, 2010, 72). Objęte są one tabu, a jakkolwiek kontakt z nimi powoduje konieczność oczyszczenia.

METODOLOGIA

W badaniach przyjęto metodę analizy materiałów źródłowych, w tym dokumentacji projektowej udostępnionej przez projektantów oraz właściciela omawianego obiektu, opublikowanych w prasie branżowej oraz stronach internetowych. Na potrzeby porównania podstawowych parametrów przestrzeni istniejącej oraz projektowanej i jej waloryzacji wykorzystano metodę badania jakościowego (Groat and Wang, 2013, 215-218) oraz analizę morfologiczną przestrzeni zurbanizowanej w ujęciu historycznym. Przyjęta metodologia jest zwyczajowo stosowana w badaniach architektonicznych i urbanistycznych (Niezabitowska, 2014, 187-189). Całość opracowania została poprzedzona analizą najnowszej literatury zgodnie z przyjętym dla tematu zestawem słów kluczowych (Groat and Wang, 2013, 141-170).

TABU, SACRUM I PROFANUM OSIEDLA MIESZKANIOWEGO

Z takim zjawiskiem mamy też do czynienia w wypadku zespołów zabudowy mieszkaniowej. Problem sąsiedztwa,

14). Kopalński has already emphasized the problems of social issues beyond the original religious significance. He considered the figurative meaning of taboo as “forbidden, untouchable (especially because of the rules of morality, custom, good taste or the risk of violating the ban)” (Kopalński, 1994, 499).

In culture, the concept of taboo - a topic ignored in general discourse, is very strongly dependent on the place of its origin. Depending on the geographical location and cultural circle in architecture and urban planning, this concept may be related to the following issues:

- social (the problem of designating space for emigrants in the city, social exclusion, homelessness, presence of animals in the city, disability) (Pitcher, 2020; Shanken, 2010, 406-429),
- psychological (fear of what is impure, of death, decay, etc.) (Jasik, 2009, 175-194; Wrona, 2014, 193-211),
- spatial (certain functions occupy enormous stretches of urban land and their actual superiority over the elements considered basic in the city) (Krause, 2012, 49),
- functional (hierarchical urban functions – nominal and actual) (Baranowski 2012, 10),
- stylistic (stylistic features assigned to specific objects, relation between style and rank of the building) (Tarnowski, 2012, 186).

This concept is inextricably linked with the *sacrum* issue. Jacek Kotz, following Porębski, states that this category originally included everything that was excluded from everyday life, without distinguishing, however, whether it was done through a symbolic dedication to “a deity” or through an anathema (Kotz, 2010, 71). From the very beginning, this category was associated with physical and social space, so it was clearly reflected in the expression of architecture. In this approach, *profanum* is, after Kotz, “a category opposite and complementary to *sacrum*” (Kotz, 2010, 72). They are taboo and any contact with them requires purification.

Methodology

The research adopted the method of source material analysis, including design documentation provided by the authors and the owner of the facility in question, published in the trade press and websites. For the purpose of comparing the basic parameters of the existing and designed space and its valorization, the method of qualitative analysis was used (Groat and Wang, 2013, 215-218), as well as the morphological analysis of urban space in terms of its historical. The adopted methodology is commonly used in architectural and urban research (Niezabitowska, 2014, 187-189). The entire study was preceded by an analysis of the latest literature in accordance with the set of keywords adopted for the topic (Groat and Wang, 2013, 141-170).

TABOO, SACRUM AND PROFANUM OF THE HOUSING ESTATE

We also deal with this phenomenon in case of housing estates. The problem of unwanted neighborhood,

niechcianego nie z powodu generowanych uciążliwości, lecz z powodu lęku przed kontaktem z elementem *profanum*, lękiem obecnie często irracjonalnym, związanym ze śmiercią, bólem, strachem, chorobą powoduje, że częsty proces degradacji wartościowej historycznie, funkcjonalnie lub społecznie tkanki miejskiej w imię likwidacji niewygodnego zagadnienia w przestrzeni miasta. Wśród szerokiej gamy zagadnień związanych z architektonicznym tabu jest adaptacja tych funkcji na nowe cele. W ten sam sposób są odbierane: aranżacje szpitali na cele mieszkaniowe, zakładanie osiedli na dawnych (nawet średniowiecznych, dawno nieczynnych) cmentarzach, zmiana funkcji dawnych miejskich rzeźni na potrzeby handlu, wyjątkowo – mieszkaniowo-usługowych. To również zagadnienie tabuizacji funkcji uznawanych za centrotwórcze, jak ma to miejsce w wypadku np. współczesnych targowisk (Krause, 2012, 49).

W niniejszym tekście istotne stanie się wykazanie procesu, jaki musi przejść osiedle, aby móc wykorzystać w pełni potencjał dawany przez sąsiedztwo funkcji, które dotychczas chciano jedynie ukrywać. W analizie skupiono się na jednej z nich – rzeźniach miejskich.

Do niedawna jeszcze tolerowane w obrębie śródmieścia jako źródło jedzenia, nowoczesne kompleksy, dzięki którym udało się wyeliminować „brudną” funkcję z obszarów staromiejskich. Agnieszka Gryglewska i Piotr Gerber w swojej publikacji na temat rzeźni miejskiej we Wrocławiu (Gryglewska, Gerber, 2002, 261-278), wskazują na silną tendencję, która wykryła się w połowie XIX wieku na terenie Europy do grupowania w jednym miejscu wszystkich czynności wykonywanych w rzeźni, wskazując na szereg korzyści higienicznych, ekonomicznych i socjalnych takiego podejścia, w tym wyeliminowanie potencjalnego zanieczyszczenia wody, hałasów czy zapachów, dzięki usytuowania rzeźni na granicy osiedli (Gryglewska, Gerber, 2002, 262). Funkcjonujące w tym czasie podręczniki do projektowania odnosiły się do zagadnienia projektowania rzeźni publicznych jak do innych gałęzi przemysłu, posiadających swoją technologię i wytyczne lokalizacyjne (Lackner, 2004, 89-138), z pominięciem kwestii etycznych (Osthoff, 1884; Moritz, 1909). Temat ten był istotnie problematyczny nawet dla samych projektantów. Dowodzą tego stosowane w samym nazewnictwie określenia skupiające się wyraźnie na przebiegu procesów technologicznych i układzie linii produkcyjnej, pomijające to, że kwestia dotyczy żywych, czujących zwierząt, nie zaś przedmiotów – surowca w procesie przemysłowym. Stąd stosowanie określeń takich, jak „magazyn żywca, pomieszczenie uboju, pomieszczenia artykułów ubocznych”, a w samym procesie: „doprowadzenie żywca, odbiór zasadniczych artykułów rzeźnych oraz odbiór ubocznych artykułów rzeźnych” (Gryglewska, Gerber, 2002, 263).

Obecnie pozostałe po okresie gwałtownego rozwoju w drugiej połowie XIX wieku obiekty miejskich rzeźni stały się widowym i bardzo niewygodnym moralnie dowodem na to, że spożycie mięsa wiąże się z koniecznością zadania, nawet najbardziej „humanitarnej” śmierci. Wolimy wierzyć, że ten problem moralny ludzi nie dotyczy, a jego unaocznienie wywołuje nagły sprzeciw i falę negacji (Tyrpa, 2009, 15). Jest to też powód, dla którego

not because of the generated nuisance, but because of the fear of contact with the profane element, now often irrational fear, associated with death, pain, disease, causes the frequent process of degradation of historically, functionally or socially valuable urban tissue in the name of elimination of an uncomfortable problem in the city space. Among the wide range of issues related to architectural taboos there is a question of adapting these functions to new purposes. The following are perceived in the same way: hospital arrangements for housing purposes, establishing settlements in old (even medieval, long closed) cemeteries, changing the functions of former municipal slaughterhouses for the needs of trade, exceptionally - housing and service. It is also the issue of tabooing functions considered to be center-forming, as is the case, for example, in modern marketplaces (Krause, 2012, 49).

In the paper, it is important to show the process that an estate must go through in order to be able to use the full potential of the neighbourhood of functions that so far have only been intended to conceal. The analysis focused on one of them - municipal slaughterhouses. Until recently, modern complexes were tolerated within the city center as a source of food, thanks to which it was possible to eliminate the “dirty” function in the old town areas. Agnieszka Gryglewska and Piotr Gerber in their publication on the municipal slaughterhouse in Wrocław (Gryglewska, Gerber, 2002, 261-278), indicate a strong tendency that crystallized in the mid-nineteenth century in Europe to group all activities performed in slaughterhouses in one place, pointing to a number of hygienic, economic and social benefits of such approach, including the elimination of potential water pollution, noise or odours, thanks to the location of slaughterhouses on the border of settlements (Gryglewska, Gerber, 2002, 262). The design manuals functioning at that time referred to the issue of designing public slaughterhouses as to other industries with their technology and location guidelines (Lackner, 2004, 89-138), disregarding ethical issues (Osthoff, 1884; Moritz, 1909). This topic was significantly problematic even for the designers themselves. This is evidenced by the terms used in the nomenclature itself, clearly focusing on the course of technological processes and the layout of production line, ignoring the fact that the issue concerns living, sentient animals, and not objects - raw material in the industrial process. Hence the use of terms such as “livestock warehouse, slaughter room, by-product rooms”, and in the process itself: “livestock supply, collection of essential slaughter products and collection of slaughter by-products” (Gryglewska, Gerber, 2002, 263). Currently, the remains of the period of rapid development in the second half of the 19th century, the facilities of municipal slaughterhouses have become visible and morally inconvenient evidence that the consumption of meat is associated with the task of even the most “humane” death. We prefer to believe that this moral problem does not concern people, and that its visualization causes a sudden opposition and a wave

niewiele jest opracowań naukowych czy popularnych (tych ostatnich nie ma wcale), dotyczących samych zabudowań miejskich rzeźni, nie wspominając o ich znaczeniu w kontekście rozwoju struktur miejskich. Swoiste „obchodzenie tematu” stanowi dowód na to, że mamy do czynienia z tabu – tematem, który pozostaje w dyskursie jedynie jako temat omawiany nie wprost.

Stąd też nie dziwi całość procesów dążących do likwidacji zabudowań pozostałych po dawnych miejskich rzeźniach i próby wprowadzenia w te miejsce funkcji, które nie będą w sposób symboliczny profanowały przestrzeni związanej ze śmiercią i cierpieniem.

Poszukiwania te, związane z koniecznością zdjęcia tabu z miejsca w celu wprowadzenia nowej funkcji kończą się w wypadku Polski na wyburzeniu znacznej części historycznych założeń i pozostawieniu jedynie budynków towarzyszących. Wzmiankowana wcześniej wymiana następuje jedynie w obszarze rzeźnia-funkcja handlowa, a więc relatywnie neutralna, nigdy zaś – na funkcje obarczone mianem *sacrum* – zamieszkania, zdrowia itp. Przykłady realizacji Galerii Kazimierz w Krakowie (Zawadzki, 1913, 46; Janczykowski, 2007, 102-105; Gryglewska, Gerber, 2002, 264; Lisowski, 2011, 224) czy Magnolia Park we Wrocławiu (Gryglewska, Gerber, 2002, 272) na terenie dawnych miejskich rzeźni ukazują proces „uspójniania” miasta poprzez dewastację historycznych układów urbanistycznych będących jednocześnie obiektami o dużej wartości architektonicznej, aby symbolicznie zlikwidować problem tabu w danym miejscu. Można postawić tezę, że w publicznej świadomości likwidacja formy architektonicznej i pamięci o funkcji, która budzi niejednoznaczne moralnie skojarzenia powoduje, że zartata zostaje historyczna wartość terenu, a jego struktura traci swój pierwotny charakter.

Ta niechlubna tradycja ma dość długą historię. Jednym z pierwszych, lepiej udokumentowanych przykładów wypierania funkcji służących bieżącemu utrzymaniu miasta i jego mieszkańców na rzecz tych bardziej reprezentacyjnych, bardziej przystających do krystalizującego się pojęcia jakości przestrzeni zamieszkania sięga połowy XX wieku. Punktem zwrotnym w myśleniu o przestrzeni zamieszkania jako pozbawionej elementów *profanum* było podjęcie decyzji o wyburzeniu kompleksu miejskich hal targowych w Paryżu. Les Halles, nazywane brzuchem Paryża, zajmowały w szczytowym okresie rozwoju przestrzeń około 43 ha (Zetter, 1975, 267-294). Formę, dzięki której były najbardziej znane, osiągnęły w drugiej połowie XIX wieku za sprawą Bataille’a, Périsset’a i Moisan’a, którzy zaprojektowali zespół żelazno-szklanych hal w tzw. stylu Baltarda dla domu towarowego Braci Pithou. W latach 1852-1870 wybudowano dziesięć pawilonów, budowę dwóch ostatnich ukończono w 1936 r. Zburzono je w 1971 i 1973 r., aby umożliwić budowę stacji RER i Forum des Halles (*Les Halles Baltard*, n.d.).

Już w 1975 roku Zetter (Zetter, 1975, 270) diagnozował przyczyny wyburzenia zabudowy o niewątpliwie wartości artystycznej, historycznej oraz społecznej, podając konieczność radykalnej przebudowy strefy mieszkaniowej wynikającej z rosnącego kryzysu społecznego w tym obszarze oraz konieczności przebudowy samego

of negation (Tyrpa, 2009, 15). This is also the reason why there are few scientific or popular studies (the latter are absent) concerning the buildings of municipal slaughterhouses themselves, not to mention their importance in the context of the development of urban structures. A kind of “circumventing the topic” proves that we are dealing with a taboo – a topic that remains in the discourse only as a one discussed indirectly.

Hence, it is not surprising that all the processes aiming at liquidation of buildings left over from the former municipal slaughterhouses and attempts to replace them with functions that will not symbolically profane the space associated with death and suffering.

These searches, related to the necessity of removing the taboo from the place in order to introduce a new function, end in case of Poland with the demolition of a significant part of the historical complexes and leaving only the accompanying buildings. The aforementioned exchange occurs only in the area of slaughterhouse – commercial function, i.e. relatively neutral, and never - for functions burdened with the title of *sacrum* - living, health, etc. Examples of the implementation of Galeria Kazimierz in Kraków (Zawadzki, 1913, 46; Janczykowski, 2007, 102-105; Gryglewska, Gerber, 2002, 264; Lisowski, 2011, 224), or Magnolia Park in Wrocław (Gryglewska, Gerber, 2002, 272) in the former municipal slaughterhouses show the process of “unifying” the city through devastation historical urban layouts that are also objects of great architectural value in order to symbolically eliminate the taboo problem in a given place. It can be argued that in public awareness, the removal of an architectural form and memory of a function that evokes morally ambiguous associations causes the historical value of the area to be blurred and its structure losing its original character. This infamous tradition has quite a long history. One of the first, better documented examples of the displacement of functions serving the day-to-day maintenance of the city and its inhabitants in favour of those more representative, more consistent with the emerging concept of the quality of living space, dates back to the mid-20th century. The turning point in thinking about the living space as devoid of “profane” elements was the decision to demolish the city market complex in Paris. Les Halles, called the belly of Paris, occupied an area of about 43 ha at its peak (Zetter, 1975, 267-294). The form which made them best known was achieved in the second half of the 19th century thanks to Bataille, Périsset and Moisan, who designed a complex of iron-cast and glass halls in the so-called Baltard style for the Pithou Brothers department store. Ten pavilions were built between 1852 and 1870, the latter two were completed in 1936. They were demolished in 1971 and 1973 to allow the construction of the RER and Forum des Halles stations (*Les Halles Baltard*, n.d.).

As early as 1975, Zetter (Zetter, 1975, 270) diagnosed the reasons for the demolition of buildings of unquestionable artistic, historical and social value, stating the need for a radical reconstruction of the nearby housing area resulting from the growing social crisis and the need to rebuild the area of market halls related to the rapid development of road transport.

terenu hal targowych związanej z gwałtownym rozwojem transportu samochodowego. Dlatego też zamiast przebudować układ komunikacyjny, zdecydowano się na przeniesienie funkcji w okolice la Vilette i w ten sposób pozbycie się problemu z obszaru śródmieścia w stronę przedmieść.

Zgoła inaczej wygląda sytuacja w wypadku inwestycji, której początek sięga zeszłego dziesięciolecia. Częściowo już zrealizowana, koncepcja adaptacji obszaru działającej nadal miejskiej rzeźni w Anderlechtsie ukazuje olbrzymią zmianę, jaka zaszła w sposobie definiowania tożsamości miejsca poprzez przynależność do pewnego momentu w historii. W projekcie tym architekci z pracowni Organization for Permanent Modernity postanowili obejść problem przekształcenia funkcji związanych z biologiczną sferą życia, życiem i śmiercią w teren wielofunkcyjny, łączący handel z zabudową mieszkaniową oraz produkcją mięsa poprzez zastosowanie bardzo złożonego układu funkcji pośrednich – *sacrum*, równoważące *profanum* bezpośrednio w miejscu życia człowieka. Abattoir, bo tak nazwano projekt, idzie o krok dalej, proponując formy czasowego i stałego zamieszkania w ramach kompleksu zabudowań rzeźni, w założeniu otwartych, jako nowoczesna, inkluzywna przestrzeń publiczna dla wszystkich mieszkańców dzielnicy Cureghem.

RZEŹNIA MIEJSKA W CUREGHEM – HISTORIA

NV Abattoirs et Marchés d’Anderlecht-Cureghem było kompleksem podmiejskich rzeźni połączonych z targiem mięsny oraz targiem bydła. Założono go w drugiej połowie XIX wieku po tym, jak nie udało się włączyć Anderlechtsu w granice Brukseli. Na wybór tego obszaru miało

Therefore, instead of rebuilding the communication system, it was decided to move the functions to the vicinity of la Vilette and thus get rid of the problem from down-town area towards suburbs.

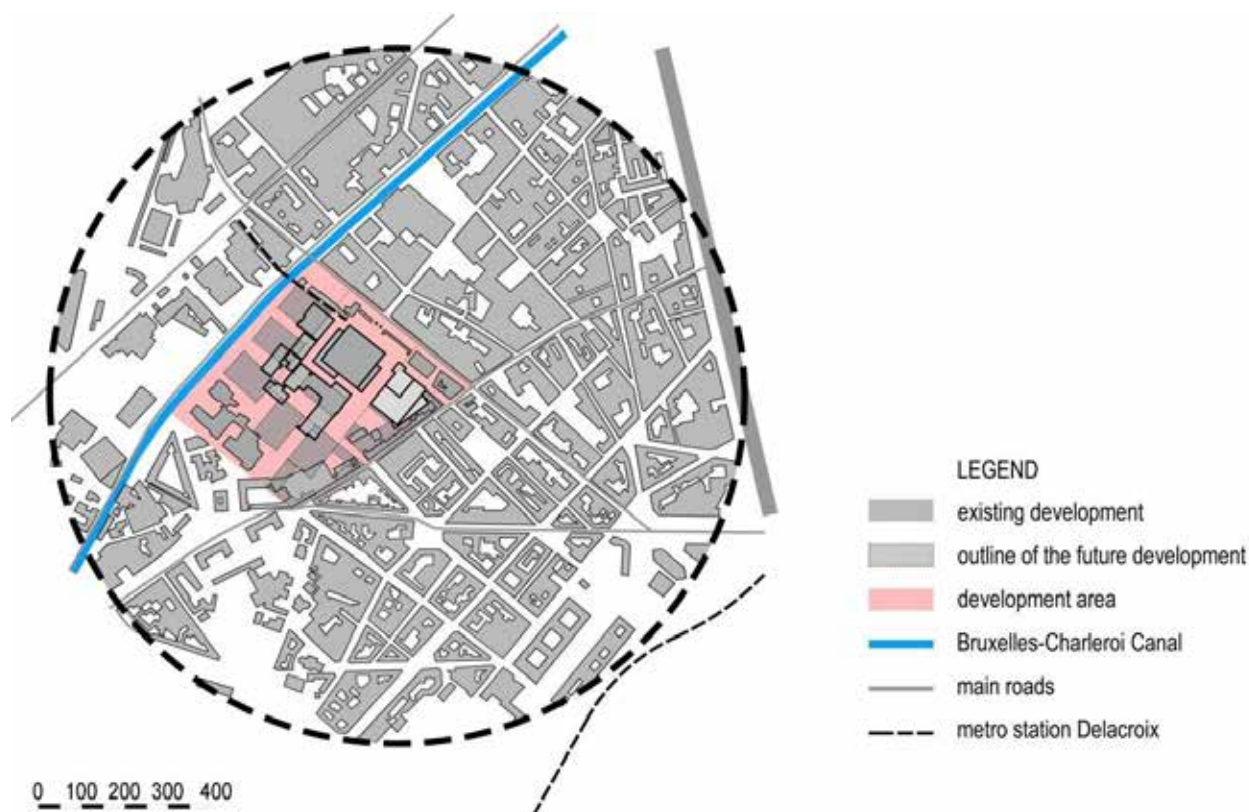
The situation is completely different in case of an investment that dates back to the last decade. Partially implemented, the concept of adapting the area of the still operating municipal slaughterhouse in Anderlecht shows a huge change that has taken place in the way of defining the identity of a place by belonging to a certain point in history. In this project, architects from the Organization for Permanent Modernity studio decided to circumvent the problem of transforming functions related to the biological sphere of life and death into a multi-functional area, combining trade with housing and meat production by using a very complex system of indirect functions - *sacrum*, balancing *profanum* directly into place of human life. Abattoir, as the project was called, goes a step further, proposing forms of temporary and permanent residence within the slaughterhouse complex, in principle - open, as a modern, inclusive public space for all residents of the Cureghem district.

MUNICIPAL SLAUGHTERHOUSE IN CUREGHEM – THE HISTORY

NV Abattoirs et Marchés d’Anderlecht-Cureghem was a complex of suburban slaughterhouses connected to a meat and cattle market. It was founded in the second half of the 19th century after Anderlecht failed to integrate within the borders of Brussels. The choice of this area was primarily influenced by its location, which made it possible to reduce the nuisance

Il. 1. Rzeźnia miejsca w Cureghem w promieniu 10 minut dojazdu pieszego w zwartej zabudowie Anderlechtsu. Stan istniejący i docelowe zagospodarowanie. Autor J. Kleszcz

Il. 1. Municipal slaughterhouse in Cureghem within 10 minutes of walking distance in the compact development of Anderlecht. The current state and future development. By J.Kleszcz

wpływ przede wszystkim jego położenie, umożliwiające zmniejszenie uciążliwości związanej z transportem bydła ulicami miasta. Kanał żeglowny, jak również wybudowana w 1872 roku w Cureghem kolejowa Stacja Zachodnia umożliwiały sprawny i względnie mało uciążliwy transport. Mimo pierwotnego założenia o relokacji pierwotnej rzeźni, ze względu na brak zgody co do podziału zysków pomiędzy gminy, istniejąca brukselska rzeźnia funkcjonowała aż do 1926 roku (Abattoir SA/NV, n.d.).

Dopiero w 1888 roku miasto Anderlecht wydało zgodę na budowę nowej rzeźni i targu bydła. Twórcami zespołu byli: Adolphe i Guillaume'a Charlet, Emile Pierret, Emile Tiron oraz Henri Chevalier. Główne wejście zostało wybudowane w latach 1901-1902 wg projektu Henriego Riecka. Flankowały je dwa byki z brązu autorstwa Isadore Bonheur jako estetycznie wartościowa forma osławiająca miejskie tabu.

Całość założenia zajmowała oryginalnie powierzchnię 20 ha (obecnie teren zmniejszono do ok 10 ha). Główny zachowany budynek targu bydła przyjął formę zadaszowej hali o wymiarach 100 x 100 m, wykonanego w łukowej konstrukcji żelaznej w module 10 x 10 m, wspartych na żelaznych słupach usztywnionych dodatkowo ceglany sklepieniem kolebkowym. Budynek rzeźni został wzniesiony bezpośrednio za targiem razem ze stacją kolejową, w obrębie której zapewniono możliwość przetrzymywania zwierząt w oborach. Administracja zespołu mieściła się w reprezentacyjnym budynku od strony placu wejściowego. Zgodnie z danymi właściciela kompleks funkcjonował od 1890 roku. Po zburzeniu mostu kolejowego ponad kanałem sąsiadującym z terenem rzeźni cały transport bydła odbywał się lądem. Zespół ocalał, mimo planów wyburzenia w Cureghem większości zabudowy

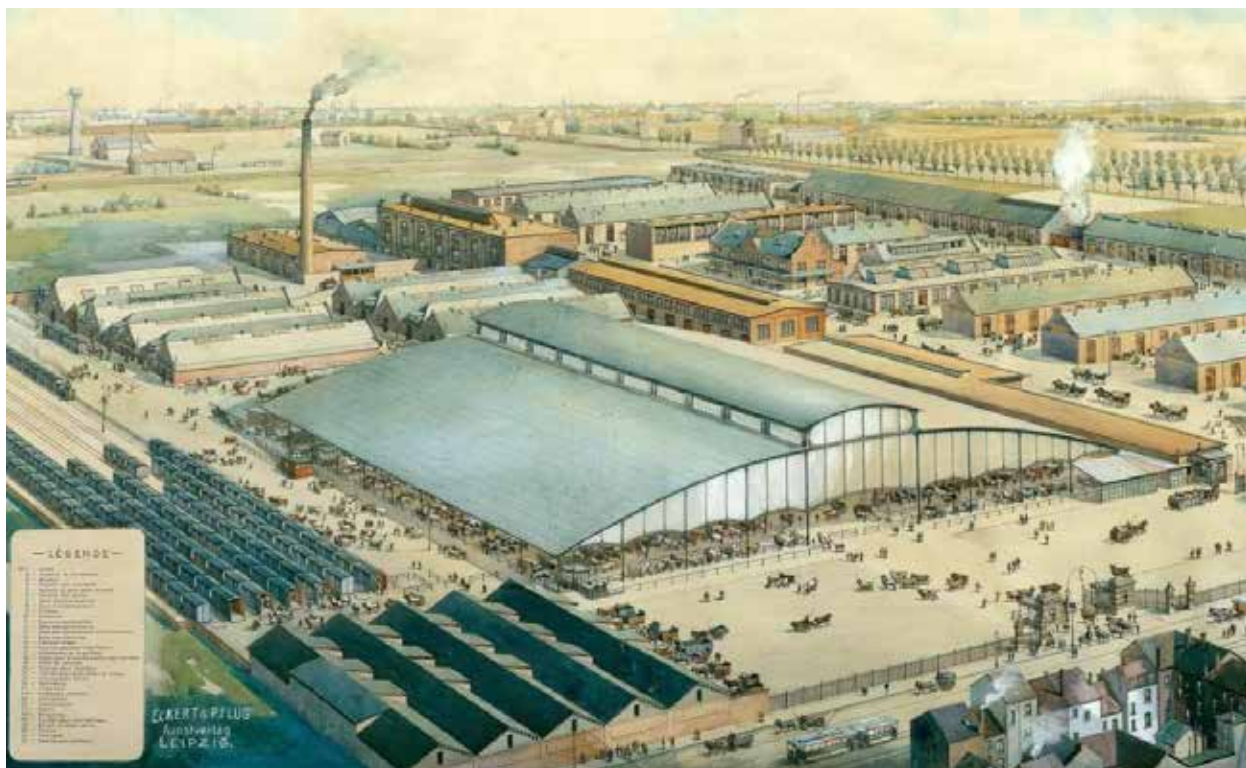
associated with the cattle transport through the city streets. The navigable canal, as well as the Western railway station built in Cureghem in 1872 enabled efficient and relatively less burdensome transport. Despite the original principle about the relocation of the original slaughterhouse, due to the lack of consent as to distribution of profits between municipalities, the previously existing Brussels slaughterhouse operated until 1926 (Abattoir SA / NV, n.d.).

It was only in 1888 that the city of Anderlecht approved the construction of a new slaughterhouse and cattle market. The creators of the complex were: Adolphe and Guillaume Charlet, Emile Pierret, Emile Tiron and Henri Chevalier. The main entrance was built in 1901-2, designed by Henri Riecka. It was flanked by two bronze bulls by Isadore Bonheur, as an aesthetically valuable form of taming urban taboos.

The entire complex originally covered an area of 20 ha (now the area has been reduced to about 10 ha). The main preserved building of the cattle market took the form of a 100 x 100 m roofed hall, made of an arched cast iron structure in the 10 x 10 m module, supported by cast iron columns additionally braced in turn by brick-built barrel vaulting. The building of the slaughterhouse was erected directly behind the market, together with the railway station, within which it was possible to keep animals in cowsheds. The administration of the complex was located in the representative building from the side of the entrance square. According to the owner's data, the complex functioned from 1890. After the destruction of the railway bridge over the canal adjacent to the slaughterhouse, all cattle transport was carried out

II. 2. Widok na rzeźnię miejską w Cureghem. Stan z ok 1890 roku. Źródło: <https://dossiers.lalibre.be/abattoirs/img/historique/> (dostęp 31.03.2022)

II. 2. A view of the municipal slaughterhouse in Cureghem. State from around 1890. Source: <https://dossiers.lalibre.be/abattoirs/img/historique/> (accessed 31.03.2022)

przemysłowej i zastąpienia jej zabudową socjalną już w latach 50. XX wieku ze względu na swoją znaczną rentowność. Rzeźnia jako własność miasta Anderlecht funkcjonowała do roku 1983, kiedy to powołano spółkę akcyjną "Slachthuizen en Markten van Anderlecht", zwaną od 2012 roku ABATTOIR nv-sa.

Potrzeba modernizacji założenia, które wraz z postępującą urbanizacją zostało otoczone przez zabudowę mieszkaniowo-usługową, była spowodowana w głównej mierze koniecznością przekształcenia terenu zamkniętego w obszar inkluzywny, dający możliwość realizacji szeregu aktywności społecznych w miejscu dla dzielnicy symbolicznym. W ramach programu FEDER-EFRO mającego na celu adaptację obszaru przemysłowego na wielofunkcyjny obszar miejski podjęto decyzję o budowie do 2013 roku nowej ogólnodostępnej hali targowej prowadzącej handel detaliczny bez konieczności likwidacji funkcji rzeźni. Masterplan „Abattoir 2020” zakładał stopniową zmianę terenu rzeźni miejskiej i głównego targu mięsnego w Brukseli z obszaru o przemysłowym, zamkniętym charakterze, wydzielonego fizycznymi barierami z otaczającej przestrzeni na teren otwarty, służący lokalnej społeczności i stanowiący istotny fragment tkanki miejskiej (Navas, 2019).

Główna hala ubojni została zmieniona w wielofunkcyjną przestrzeń handlową – zadaszony targ, wystawową, publicznie dostępną i przystosowaną do odbywania się na jej terenie tymczasowych wydarzeń kulturalnych i handlowych. Sprzyja temu sama forma budynku historycznego o otwartym planie. Plan ogólny zakładał wykreowanie w tym miejscu strefy publicznej poprzez wprowadzenie zabudowy uzupełniającej oraz w pełni świadome kreowanie nowej funkcji opartej na istniejącym *profanum* – miejskiej rzeźni. Powstałe wewnątrz urbanistyczne domyka i uzupełnia 4 kwartały wydzieloną strefą ogólnodostępną w swojej północno-zachodniej części, od strony historycznego głównego wejścia. Północną ścianę placu stanowią w projekcie 3 budynki hal targowych, z czego obecnie zrealizowane są tzw. Targ Południowy (FOODMET) oraz adaptacja historycznego targowiska i przebudowa budynków dawnej rzeźni. Plan zakłada również budowę tzw. Północnego Targu jako nowej zabudowy od strony kanału. Sama rzeźnia zostanie przeniesiona na stronę zachodnią, z zapleczem logistycznym od strony kanału. Najbardziej na południe wysuniętą zabudowę stanowią zaplecza magazynowe oraz biurowe obsługujące całość założenia oraz po części dostępne komercyjnie.

Poprzez gradację dostępności projektowanej przestrzeni od centrum w stronę zabudowy istniejącej założenie to stanowi logiczne uzupełnienie historycznej zabudowy o charakterze kwartałowym, w znaczącej części przeznaczonej na cele mieszkaniowe. Układ urbanistyczny również korzysta z założenia historycznego, co powoduje związanie i domknięcie całego obszaru nowo projektowaną zabudową.

Pięć głównych założeń do projektowania przyjętych w koncepcji adaptacji obszaru rzeźni zakłada wykorzystanie elementów fizycznych i ideowych przelomów oraz kontynuacji w uspołnieniu obszaru z otaczającą tkanką miejską, jednocześnie tworząc wielokulturową

through haulage freight. The complex survived, despite plans to demolish most of the industrial buildings in Cureghem and replace them with social housing already in the 1950s due to their considerable profitability. The slaughterhouse was owned by the city of Anderlecht until 1983, when the public limited company "Slachthuizen en Markten van Anderlecht", called ABATTOIR nv-sa since 2012, was established. The need to modernize the complex, which along with the progressive urbanization, was surrounded by residential and service buildings, was mainly caused by the need to transform an enclosed area into an inclusive one, allowing for the implementation of a number of social activities in a symbolic place for the district. As part of the FEDER-EFRO program, aimed at adapting the industrial lot into a multifunctional urban area, a decision was made to build a new public retail market hall by 2013 without the need to close the slaughterhouse function. The "Abattoir 2020" masterplan assumed a gradual change of the municipal slaughterhouse area and the main meat market in Brussels from an industrial, closed site, separated by physical barriers from the surrounding space to an open area, serving the local community and constituting an important part of the urban fabric (Navas, 2019).

The main hall of the slaughterhouse has been transformed into a multifunctional commercial space – an indoor market, exhibition space, publicly accessible and adapted for temporary cultural and commercial events to take place in there. The very form of the open-plan historical building contributes to this. The general plan assumed creating a public zone by introducing supplementary buildings and fully consciously creating a new function based on the existing *profanum* – the municipal slaughterhouse. The resulting urban interior closes and completes 4 quarters with a separate public area in its north-west part, from the side of the historic main entrance. The northern wall of the square in the design includes 3 market halls, of which the so-called South Market (Foodmet) and the adaptation of historic market place as well as reconstruction of the former slaughterhouse buildings. The plan also provides the construction of the so-called North Market as a new development from the side of canal. The slaughterhouse itself will be relocated to the west side, with logistic area from the side of the canal. The southernmost development is made up of warehouse and office facilities that support the entire complex and are partially commercially available.

By grading the accessibility of the designed space from the center towards the existing buildings, the complex is a logical complement to the historic tenement houses, mostly intended for housing purposes. The urban layout also uses historical background, which binds and closes the entire area with newly designed buildings.

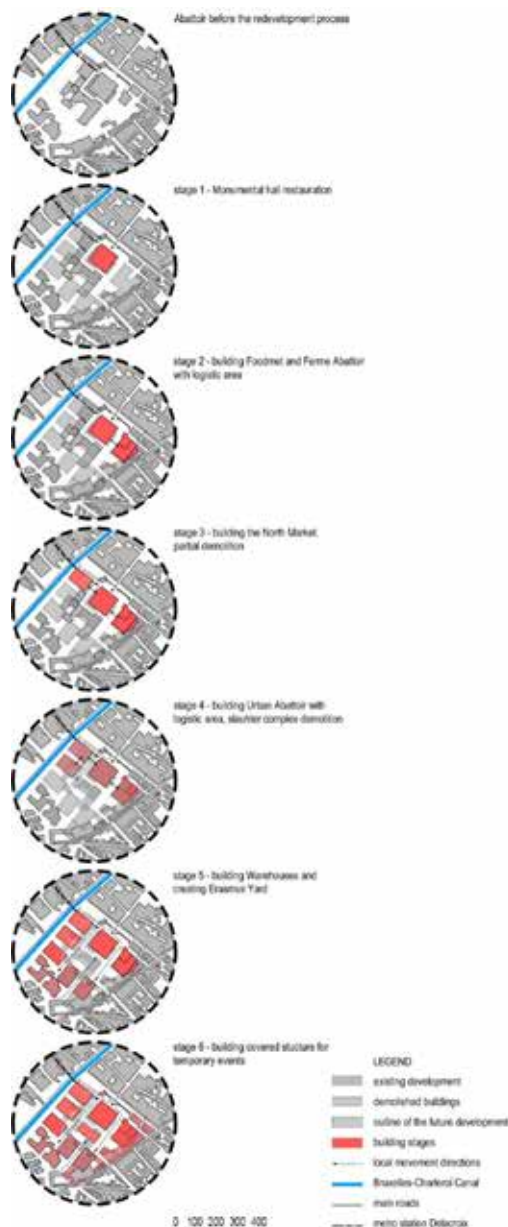
The five main design principles adopted in the concept of adapting the slaughterhouse area include the

przestrzeń miejską na obszarze dotychczas niedostępnych i rozproszonych wewnątrz o publicznym charakterze. Stefy magazynowe mają stać się formami otwartymi oraz definiującymi miejski charakter założenia. Ich forma fizyczna oraz założenia użytkowe zostały w tym celu ściśle określone, z jednoczesnym zastosowaniem akcentowania jako elementu dodatkowego (oprócz układu planu i funkcji), łączącego założenie z istniejącą tkanką urbanistyczną. Program funkcjonalny oparto na trzech głównych strefach: ubojni (założona powierzchnia to 10 000 m²), hali gastronomicznej (12 000 m²) oraz audytorium (tzw. *black box*) (The Organization for Permanent Modernity (ORG), 2013) powiązanych z otaczającym układem elementami uzupełniającymi, na które pozostawiono przestrzeń do zdiagnozowania aktualnych potrzeb. Działanie takie pozwala na dynamiczne reagowanie na zmieniające się zapotrzebowanie przekształcającej się społeczności.

W koncepcji tej wyraźnie widać rolę hali FOODMET, będącej uzupełnieniem wschodniego kwartału zabudowy. Część ta ze względu na bezpośrednie związanie z zabudową mieszkaniową stanowi również logiczną lokalizację dla produkcji roślinnej – farmy miejskiej jako uzupełnienia braków w najbliższym sąsiedztwie w dostępie do miejskiej zieleni. Rzeźnię oraz targ mięsny zlokalizowano w związku z tym w strefie najbardziej oddalonej od zabudowy mieszkaniowej.

W koncepcji tej wyróżnia się po raz pierwszy świadome podejście do planowego wprowadzania funkcji rolniczej w procesie rewitalizacyjnym. Jednym z założeń projektu budowy Foodmet było uwzględnienie w wewnętrznej strukturze przestrzeni dla miejskiej produkcji rolnej zlokalizowanej docelowo na dachu hali targowej wraz niezbędnym zapleczem infrastrukturalnym i logistycznym dostępnym z poziomu parteru. Również forma budynku nawiązuje do konstrukcji ceglanych łuków sklepiennych w piwnicach hali historycznej, które dotychczas funkcjonowały jako teren giełd czasowych.

Il. 3. Analiza etapowania procesu przekształcenia terenu miejskiej rzeźni w założenie wielofunkcyjne. Autor J. Kleszcz

Il. 3. Analysis of the staging in the transformation process of the municipal slaughterhouse into a multifunctional area. By J.Kleszcz

use of physical and ideological breakthroughs and continuation of the area with the surrounding urban tissue, while creating a multicultural urban space in the area of previously inaccessible and scattered public interiors. Warehouse zones are to become open forms and define the urban character of the complex. Their physical form and functional principles were strictly defined for this purpose, with the simultaneous use of accentuation as an additional element (apart from the layout of the plan and function), linking the layout with existing urban tissue. Basing the functional program on three main zones: a slaughterhouse (the assumed area is 10,000 m²), a food hall (12,000 m²) and an auditorium (the so-called black box) (The Organization for Permanent Modernity (ORG), 2013) related to the surrounding system with complementary elements, for which space was left to diagnose current needs. Such action allows for a dynamic response to the changing needs of a transforming community.

The role of Foodmet hall, which complements the eastern quarter of buildings, is clearly visible in this concept. Due to the fact that it is directly related to residential area, this part is also a logical location for plant production - an urban farm as a supplement to the shortages in the immediate vicinity of the access to urban greenery. Therefore, the slaughterhouse and the meat market were located in the zone furthest from residential buildings.

This concept is distinguished for the first time by a conscious approach to the planned introduction of an agricultural function in the revitalization process. One of the principles of the Foodmet project was to include in the internal structure for municipal agricultural production, ultimately located on the roof of the exhibition hall, with the necessary infrastructure and logistics facilities available from the ground floor. The form of the building also refers to the construction of brick vaults in the basement of historic hall, which until now functioned as the area of temporary market place.

ETAPOWANIE

Koncepcja rewitalizacji założenia zakładała wydzielenie przynajmniej trzech faz, umożliwiających stałe i nieprzerwane funkcjonowanie terenu jako miejskiej rzeźni oraz obszaru targowego, przy stopniowym jego przekształceniu, zarówno w kwestii wprowadzonych kolejnych funkcji, jak i obsługi komunikacyjnej oraz przejścia od terenu zamkniętego w stronę przestrzeni publicznej. Elementem wiążącym całość koncepcji jest stworzenie dodatkowej stacji metra, zapewniającej alternatywną metodę poruszania się mieszkańców rejonu i generującą dodatkowy ruch w obszarze Abattoir.

W analizowanym terenie zdiagnozowano elementy cenne nie tylko historycznie, lecz również funkcjonalnie, budując z nich główny element tożsamości miejsca. Pierwotny układ z historycznym budynkiem targu byłby zlokalizowanym na osi założenia, z podziemnym układem magazynów, dwoma halami targowymi po bokach oraz zespołem rzeźni wraz ze strefą techniczną i logistyczną od południowego zachodu ma zostać przekształcony w społecznie dostępną przestrzeń publiczną połączoną z rolą handlową, edukacyjną oraz mieszkalną, stanowiąc jednocześnie zaplecze parkingowe dla rozwijającej się zabudowy mieszkaniowej Culeghem.

Pierwszym krokiem całego procesu, rozpoczętym dużo wcześniej przed powstaniem koncepcji Global Abattior (The Organization for Permanent Modernity (ORG), 2013) była przebudowa Targu Bydła z targu i stajni przedubojowej na miejsce sezonowych targów, zlotów ulicznej gastronomii itp. Dalszym etapem było przeniesienie targu ogólnego z części północnej na zachodnią – do już istniejącej hali, a także jej rozbudowę i stworzenie na dachu miejskiej farmy, co pozwoliłoby na sprzedaż zarówno produktów mięsnych, jak i roślinnych wytwarzanych lokalnie, bezpośrednio w kompleksie rzeźni.

Dalszym krokiem ma być likwidacja olbrzymiego zespołu parkingów terenowych położonych wzdłuż kanału oraz budowa w miejscu pierwszej hali od północy pierwszego z magazynów – obiektów wielofunkcyjnych, łączących funkcję magazynową, parkingową oraz biurową. Zaproponowana na etapie koncepcji urbanistycznej forma budynku zakłada jego dość szczegółowe rozplanowanie ze względu na strategiczną rolę, którą będzie pełnił w procesie przekształcenia całości. Połączenie z zabytkowymi podziemnymi magazynami na poziomie piwnicy poprzez zespół wielofunkcyjny z salą audytorijną, zapleczem gastronomicznym, częścią recepcyjną i hotelową ma spowodować pełniejsze wykorzystanie tej przestrzeni w przyszłości. Główna bryła, stanowiąca w zamyśle parking dowozowy lub magazyny ma zostać wyposażona w dwa atria dające możliwość łatwych przekształceń. Od strony wewnętrznego dziedzińca bryła posiada 7 kondygnacji nadbudowy.

Ostatnim etapem zasadniczej reorganizacji funkcjonalnej będzie podzielone na fazy wyburzenie zabudowań pozostałych po przeniesieniu kompleksu rzeźni w nowe miejsce i budowa w drugiej linii zabudowań budynku rzeźni kompaktowej. Kolejne etapy charakteryzują się dużo

STAGING

The concept of revitalization of the site assumed separation of at least three phases, enabling the permanent and uninterrupted functioning of the area as a municipal slaughterhouse and a marketplace, with its gradual transformation, both in terms of introduced new functions, as well as communication services and the transition from an enclosed area to public space. The element that binds the whole concept is creating an additional metro station, providing an alternative mean of transport for the inhabitants of the area and generating additional traffic in the Abattoir area.

In the analysed area, elements that are valuable not only historically, but also functionally were diagnosed, making them the main element of the place's identity. The original layout with the historic cattle market building located on the axis of the complex, with an underground layout of warehouses, two market halls on the sides and a slaughterhouse complex with a technical and logistic zone from the southwest, is to be gradually transformed into a socially accessible public space combined with a commercial, educational and residential one, and at the same time providing parking facilities for the developing housing estate in Culeghem.

The first step of the whole process, started much before the Global Abattior concept was created (The Organization for Permanent Modernity (ORG), 2013), was the reconstruction of the Cattle Market from a market and a pre-slaughter stable to a place of seasonal fairs, street gastronomy rallies, etc. The next stage was the transfer of general market from the north to the west – to the existing hall, as well as its extension and creating an urban farm on its roof, which would allow the sale of both locally produced meat and plant products, directly in the slaughterhouse complex.

The next step will be the liquidation of a huge parking area along the canal and construction of the first warehouse from the north - multifunctional facilities, combining warehouse, parking and office functions. The form of the building proposed at the stage of masterplan assumes its quite detailed layout due to its strategic role, in the transformation process. The connection with historic underground warehouses on the basement level through a multi-functional complex with an auditorium, catering facilities, reception and hotel area is to result in a more complex use of this space in the future. The main body, intended as a delivery parking lot or storage area, is to be equipped with two atrium allowing for easy transformations. From the side of the inner courtyard, the mai building body has 7 storeys of superstructure.

The final stage of the fundamental functional reorganization will be the demolition of the buildings remaining after relocation of slaughterhouse complex and construction of a compact slaughterhouse in the second building line. Next stages are characterized by much greater freedom - the construction of three buildings of similar size and form, but with different functions, was also planned. The proposed form allows to introduce warehouses, parking lots, offices, but also housing and education services due to the immediate vicinity of the Erasmushogeschool area from the west. An open, roofed multi-functional structure is to appear at the back of the historic hall. An important role is also played by

II. 4 Wizualizacja stanu przed i po zakończeniu procesu przekształcenia terenu Global Abattoir. Autor: ORG Permanent Modernity. Źródło: <https://www.publicspace.org/works/-/project/k156-monument-for-an-open-society> (dostęp 31.03.2022)

II. 4. State before and after the Global Abattoir redevelopment process. Author: ORG Permanent Modernity. Source: <https://www.publicspace.org/works/-/project/k156-monument-for-an-open-society> (accessed 31.03.2022)

większą dowolnością – założono jeszcze budowę trzech obiektów o zbliżonej wielkości i formie, jednak o zróżnicowanej funkcji. Zaproponowana forma umożliwi wprowadzenie tu zarówno magazynów, parkingów, biur, lecz również mieszkań oraz usług edukacji z racji bezpośredniego sąsiedztwa z terenem Erasmushogeschool od zachodu. Na tyłach historycznej hali ma pojawić się otwarta zadaszona struktura wielofunkcyjna. W całości założenia istotną rolę odgrywa również świadome zaprojektowanie stref usługowo-handlowych (poza obszarem hal targowych) w pasach wzdłuż elewacji wewnętrznego dziedzińca, od strony głównego wejścia do zespołu oraz wzdłuż nabrzeża kanału, co ma na celu wygenerowanie znacznie większego niż obecnie ruchu mieszkańców w ramach nowo powstałej, dedykowanej im przestrzeni publicznej.

FOODMET

Istotnym elementem koncepcji stała się hala Foodmet, stanowiąca obecnie symbol procesu rewitalizacji zespołu. Jej nowoczesna, acz prosta forma ma w założeniu

the deliberate design of service and commercial zones (outside the area of market halls) in the lanes along the facade of the inner courtyard, from the main entrance to the complex and along the canal quay, which is aimed at generating much greater than current traffic of residents in within the newly created public space.

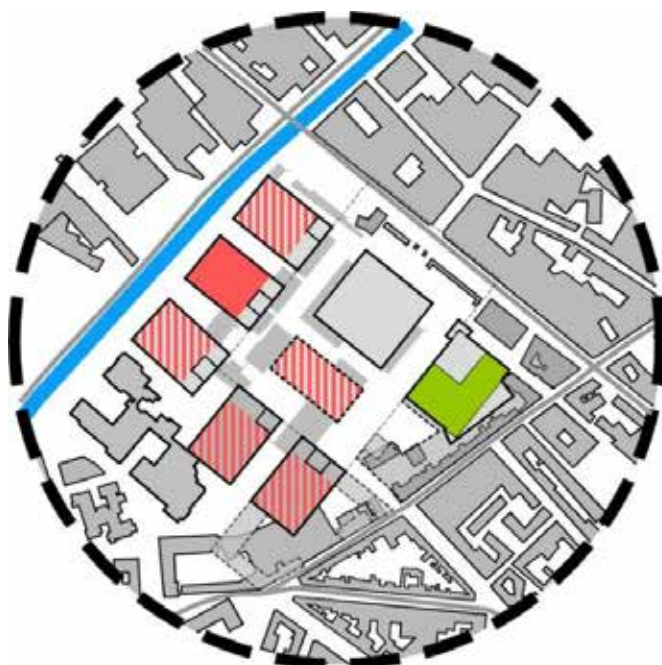
FOODMET

The Foodmet hall, which is now a symbol of the ongoing revitalization process, has become an important element of the concept. Its modern, yet simple form is intended to refer to the multiculturalism of the district (ORG Permanent Modernity, n.d.), creating a formal framework for a phenomenon that has been taking place in a given area for years.

The Foodmet hall with an area of 21,000 m² (ORG Permanent Modernity, n.d.) was created as an extension of the existing fresh market, which was part of the original layout of the municipal slaughterhouse complex. Designed and implemented in 2009-2015 also by the design team of the ORG Permanent Modernity studio¹ has become an important project because its task was to supplement and constitute temporary

II. 5. Podział strefy sacrum i profanum oraz łączącej je neutralnej funkcji handlowej. Autor J. Kleszcz

II. 5. The division into sacrum and profanum zones and the center – forming and neutral commercial function that connects them. By J. Kleszcz

LEGEND

- existing development
- designed center-forming or neutral function
- designed sacred function
- designed taboo function
- demolished taboo function
- Bruxelles-Charleroi Canal
- main roads

nawiązywać do wielokulturowości dzielnicy (ORG Permanent Modernity, n.d.), tworząc formalne ramy dla zjawiska, które na danym terenie odbywa się od lat.

Hala Foodmet o powierzchni 21 000 m² (ORG Permanent Modernity, n.d.) powstała jako rozbudowa istniejącej hali targowej stanowiącej element pierwotnego założenia kompleksu miejskiej rzeźni. Zaprojektowany i zrealizowany w latach 2009-2015 również przez zespół projektowy pracowni ORG Permanent Modernity¹ stał się projektem o tyle istotnym, że miał za zadanie uzupełnić oraz ukonstytuować tymczasowe formy aranżacji adaptowanej na potrzeby wielokulturowej społeczności imigrantów stanowiących większość mieszkańców tej części Anderlechtu (Wilkinson, 2018b), w formie wielofunkcyjnej, zadaszanej hali targowej.

Sama rozbudowa miała na celu stworzyć w poziomie parteru dodatkową zadaszoną przestrzeń handlową, z wydzieloną strefą niewielkiego przetwórstwa mięsnego, restauracji, stanowiąc jednocześnie strefę wejściową dla farmy miejskiej zlokalizowanej na dachu budynku.

ABATTOIR BIGH

Farma miejska Abattoir BIGH autorstwa pracowni ORG Architects (ORG Permanent Modernity) została zbudowana na dachu hali targowej Foodmet w Brukseli, w dzielnicy handlowej słynnej z organizowanych tu targów, licznych hali kupieckich oraz jedynej, zlokalizowanej w centrum miasta, rzeźni rzemieślniczej. Budowa farmy trwała od 2016, ogród zewnętrzny założono w 2017, a szklarnię i hodowlę ryb ukończono w 2018 r. Na farmie hodowany jest na skalę przemysłową okoń pasiasty oraz uprawiane zioła, pomidory i sałaty, przy czym ze względu na zamkniętą produkcję w systemie akwaponicznym możliwe było wprowadzenie naturalnego zapylania oraz rezygnacja z zastosowania chemicznych środków ochrony roślin. Specyficzna lokalizacja budynku pozwoliła na wprowadzenie niewielkiego przetwórstwa ryb oraz ziół i jednoczesną jej sprzedaż na miejscu (bouwmeester maître architecte, 2019, (Wilkinson, 2018a; Wilkinson, 2018b)). Zakres oddziaływania obiektu, określony skalą sprzedaży produkcji rolnej obejmuje obszar aglomeracji Brukseli, nie przekraczając zasięgu 12-15 km od miejsca wytworzenia.

Sama farma miejska funkcjonuje w tym wypadku nie jako rodzaj wtórnej narośli na adaptowanym na potrzeby sprzedaży lub produkcji rolnej obiekcie przemysłowym, lecz została zaprojektowana i wykonana w miejscu dokładnie do tego celu przeznaczonym. Dlatego też jej układ przestrzenny nie jest przypadkowy i zakłada relatywnie optymalne rozplanowanie.

Główną część bryły stanowi farma dachowa o zróżnicowanej strukturze. Obejmuje on zarówno uprawy szklarniowe, zewnętrzne, jak i akwaponiczną hodowlę ryb. Zaplecza administracyjno-socjalne oraz gospodarcze zostały uniezależnione od reszty obiektu poprzez wydzielenie osobnych pionów komunikacyjnych. Program funkcjonalny został rozbudowany o część o znaczeniu społecznym. Restauracja typu *farm-to-table* znajdująca się na dachu w parterze została zintegrowana ze strefą wejściową. Zaplecze kuchenne posiada bezpośredni dostęp do upraw dachowych.

forms of arrangement, adapted to the needs of multicultural immigrant community, which constitute the majority of the inhabitants of this part of Anderlecht (Wilkinson, 2018b), in the form of a multi-functional, roofed market hall.

The expansion itself was to create an additional commercial space on the ground floor, with a separate zone for small meat processing, restaurants, and at the same time an entrance zone for the urban farm located on the roof of the building.

ABATTOIR BIGH

The Abattoir BIGH urban farm also by ORG Architects was built on the roof of the Foodmet market hall in Brussels, in a shopping district famous for its fairs, numerous trade halls and the only craft slaughterhouse located in the city center. The construction of the farm started in 2016, the outdoor garden was established in 2017, and the greenhouse and fish farming were completed in 2018. The farm grows striped perch on an industrial scale, as well as cultivates herbs, tomatoes and lettuces, but due to the closed production in the aquaponic system it was possible to introduce natural pollination and to abandon the use of chemical plant protection products. The specific location of the building allowed to introduce small processing of fish and herbs, and its simultaneous sale on the spot (bouwmeester maître architecte, 2019), (Wilkinson, 2018a; Wilkinson, 2018b). The scope of the building's impact, determined by the agricultural production sales scale, covers an area of the Brussels agglomeration, not exceeding the range of 12-15 km from the place of production.

In this case, the urban farm itself does not function as a kind of secondary growth on an industrial facility adapted for the needs of sale or agricultural production, but was designed and constructed in a place specifically intended for this purpose. Therefore, its spatial arrangement is not accidental and assumes a relatively optimal layout.

Il. 6. Widok na funkcjonujący budynek Farme Abattoir z tymczasowym, otwartym targowiskiem. Autor: Filip Dujardin. Źródło: <https://www.architectural-review.com/buildings/foodmet-abattoir-brussels-belgium-by-org-architecture/> (dostęp 31.03.2022)

Il. 6. View of the functioning Farme Abattoir building with a temporary, open market. Author: Filip Dujardin. Source: <https://www.architectural-review.com/buildings/foodmet-abattoir-brussels-belgium-by-org-architecture/> (accessed 31.03.2022)

WNIOSKI

Nawet wybiórcza analiza historycznych realizacji z zakresu adaptacji obiektów i zespołów historycznie związanych z produkcją i dystrybucją żywności w mieście, takich jak hale targowe, rzeźnie, budynki inwentarskie itp. pozwala dostrzec istotny kierunek zmian, jaki zaszedł w ostatnich 30-40 latach w podejściu do potencjalnej roli obiektów, które były i są niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania człowieka, jednak stanowią element biologicznej sfery życia każdej metropolii.

W omawianej realizacji tabu, jakim jest śmierć i cierpienie związane z koniecznością zdobywania jedzenia przez człowieka zostało nie tyle złamane, jak można by się było tego spodziewać, lecz zrównoważone poprzez świadome działania projektowe. W odróżnieniu od przykładów polskich, gdzie funkcja stanowiąca *profanum* została fizycznie usunięta, zarówno jako poszczególne budynki, jak również jako samodzielny układ urbanistyczny, przykład belgijski pokazuje, że poprzez świadome decyzje projektowe równoważące cały układ można doprowadzić do akceptacji społecznej nie tylko lokalizowania funkcji mieszkaniowej na terenie „sprofanowanym krwią”, lecz również na pozostawienie w tym obszarze funkcji stanowiącej źródło tabu.

Umożliwiły to liczne zabiegi przestrzenne, które dokonały się na terenie anderlechtskiej rzeźni. Do najważniejszych należą:

- wcześniejsze udostępnienie terenu dla działań społecznych;
- ograniczenie przestrzenne obiektu samej rzeźni i jej bardzo ścisłe strefowanie komunikacyjne;
- wycofanie funkcji *wyklętej* poza linię głównej przestrzeni publicznej i strefy wejściowej oraz zastosowanie we wszystkich budynkach strefy buforowej w postaci neutralnej emocjonalnie i centrotwórczej funkcji handlowej;
- wyraźne wydzielenie w centralnej części założenia centrotwórczej funkcji handlowej – dwóch hal targowych oraz przestrzeni tymczasowej targu zewnętrznego;
- wprowadzenie farmy dachowej jako elementu *sacrum*, które kojarzy się z pojęciami dobrobytu, życia, arkadii, a więc jest pozbawione negatywnych inklinacji, jak ma to miejsce w wypadku produkcji mięsa;
- element *sacrum* jako wprowadzający w obszar osiedla, nowy symbol całości założenia.

W omawianym przykładzie relacja między *profanum* – miejską rzeźnią, gdzie równolegle do odbywającego się życia społecznego następuje odbieranie życia zwierzętom hodowlanym, a *sacrum* – miejskim rolnictwem, które stanowi urzeczywistnienie bardzo pierwotnych wizji arkadii, ziemskiego raju, idealnego miejsca do życia w bezpośrednim kontakcie z naturą zostaje zacieśniona w postaci punktów, gdzie przedmiot obydwu jest sprzedawany w halach targowych. Odwołanie do elementu uświęconego w kulturze – wizji płodnej ziemi, elementu uświęconego, bo dającego życie (Krzyżanowski,

The main part of the body is a rooftop farm with a varied structure. It includes both greenhouse and outdoor cultivation as well as aquaponic fish farming. The administrative, social and technical facilities were made independent of the rest of the facility by separating communication units. The functional program was extended with a part of social importance. The farm-to-table restaurant on the rooftop, on the ground floor has been integrated with the entrance area. Kitchen facilities have direct access to roof crops.

CONCLUSIONS

Even a selective analysis of historical implementations in the field of adaptation of buildings and complexes historically related to the production and distribution of food in the city, such as market halls, slaughterhouses, livestock buildings, etc., allows to notice the significant direction of changes that have taken place in the last 30-40 years in the approach to potential role of buildings that were and are necessary for the proper functioning of a human beings, but are an element of the biological sphere of life in every metropolis.

In the discussed realisation, the taboo of death and suffering related to the need to obtain food by humans was not so much broken as it might be expected, but balanced through conscious design activities. Contrary to Polish examples, where the *profanum* has been physically removed, both as individual buildings, but also as an independent urban layout, the Belgian example shows that conscious design decisions balancing the entire layout can lead to social acceptance not only for locating housing function in the area that was “profane by blood”, but also to leave the function that is a source of taboo.

This was made possible by a number of spatial actions that took place in the area of the Anderlecht slaughterhouse. The most important are:

- earlier access to the area for social activities;
- the spatial limitation of the slaughterhouse itself and its very strict communication zoning;
- withdrawing the *curse* function outside the main public space and the entrance zone, as well as using a buffer zone in all buildings in the form of an emotionally neutral and center-forming commercial function;
- a clear separation in the central part of the center-creating commercial function - two market halls and a temporary space of the open-air market;
- the introduction of rooftop farm as the *sacrum* element, which is associated with the concept of prosperity, life, arcadia, and therefore is devoid of negative inclinations, as is case of meat production;
- an introductory element of *sacrum* as a new symbol of the entire estate.

In the discussed example, the relationship between *profanum* – an urban slaughterhouse, where, parallel to the social life taking place, the lives of farm animals are taken, and *sacrum* - urban agriculture, which is the realization of the very primal vision of arcadia, an earthly paradise - an ideal place to live in direct contact with nature. Tightened in the form of points, where the object of both is sold - in market halls. The reference to an element sanctified in culture - a vision of fertile soil, sanctified, because it gives life (Krzyżanowski,

Wrzaszcz & Zegar, 2015, 13), stanowi jedynie próbę zamaskowania, obejścia tematu tabu kulturowego i społecznego, z którym mamy w tym momencie do czynienia. Realizacja przebudowy rzeźni w Cureghem pokazuje, że obecnie nastąpiło przekroczenie kolejnej granicy w projektowaniu terenów mieszkaniowych jako świadome przemieszanie życia i mieszkania w jego najbardziej biologicznej, podstawowej formie. Nie odbywa się to jednak bezpośrednio, a poprzez balansowanie na granicy pojęć *sacrum* i *profanum*, lęku przed śmiercią, a skojarzeniami ze świeżością i życiem.

PRZYPISY / ENDNOTES

¹ Design team: Alexander D'Hooghe, Natalie Seys, Luk Peeters, Griet Kuppens, Steve Swiggers, Wim François, Sanne Peeters, Kobi Ruthenberg, Pierre Dugardyn, Larisa Ovalles, Joseph O'Connor, Theo Issaias, Yen Van Der Voort, Felix Lauffer, Andrew Corrigan, Michiel De Potter, Nida Rehman, Maria Simon. Design cooperation: Hinton Partners, VK Engineering, Gut-T Architects, TPF Engineering, 3E, Evert De Baere (Stramien architecten). (ORG Permanent Modernity, nd)

LITERATURA/ REFERENCES

- [1] Baranowski M., 2012, *Odkrywanie tabu w sferze publicznej. Metodologiczny kształtizm wobec przemocy symbolicznej*, „Kultura popularna”, nr 4(34), 8-13.
- [2] Gryglewska A., Gerber P, 2002, *Wpływ rozwoju technologii produkcji oraz higieny na architekturę przemysłową na przykładzie dawnej rzeźni we Wrocławiu*, „Ochrona Zabytków” nr 55/3/4, 261-278.
- [3] Groat L., Wang D., 2013, *Architectural research methods* (2nd Ed.), Hoboken: John Wiley & Sons Inc.
- [4] Janczykowski J., 2007, *Krakowskie Zabytki postindustrialne – kłopot czy szansa?*, „Wiadomości Konserwatorskie”, nr 22, 102-105.
- [5] Jasik A., 2009, *Tabuizowanie tematu śmierci i realiów z nią związanych w różnych kręgach środowiskowych Opolszczyzny*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Język a Kultura”, nr 3151/21, 175-195.
- [6] Kapaliński W., 1994, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z alumnachem*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 499.
- [7] Kotz J., 2010, *Kategorie sacrum, profanum oraz ich wzajemne relacje w kontekście mitu i rytuału. Aspekt przestrzenny sacrum w ujęciu Mirdeaiadego oraz Stefana Czarnowskiego*, w: J. Kościuk red. *Non Solum Villae*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, s. 69-84.
- [8] Krause K., 2012, *Handel targowy jako faux pas*, „Kultura popularna”, nr 4(34), s. 8-13.44-49.
- [9] Krzyżanowski J., Wrzaszcz W., Zegar J.S., 2015, *Z badań nad rolnictwem społecznie równowagowym*, Warszawa: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - Państwowy Instytut Badawczy.
- [10] Lackner H., 2004, *Ein „blutiges Geschäft“ – Kommunale Vieh- und Schlachthöfe im Urbanisierungsprozess des 19. Jahrhunderts: Ein Beitrag zur Geschichte der städtischen Infrastruktur*, TG Technikgeschichte, nr 71/2, 89-138.
- [11] Lisowski M., 2011, *Chęć – trwanie w architekturze / Continuity in architecture*, w: D. Kozłowski, M. Misiągiewicz, red. *Definiowanie przestrzeni architektonicznej. Trwanie i przemijanie architektury*, T. 2, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 224.
- [12] Moritz F., 1909, *Schlachthofe und Viehmarkte*, w: *Handbuch der Architektur*, t. IV, cz. 3, z. 2, *Gebäude für Lebensmittelversorgung*, Leipzig: Alfred Kroner Verlag.
- [13] Niezabitowska E., 2014, *Metody i techniki badawcze w architekturze*, Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- [14] Pezacki W., 1957, *Wstępny przerob żywca rzeźnego*, Warszawa, 5.
- [15] Shanken A.M., 2010, *Breaking the Taboo: Architects and Advertising in Depression and War*, w: *Journal of the Society of Architectural Historians*, nr 69/3/, s. 406-429.
- [16] Tarnowski J., 2012, *Jeszcze o funkcjonalizmie w estetyce architektury: od Sokratesa do idei budynku totalnie ekoprzyjaznego*, „Estetyka i Krytyka”, nr 24/1, 183-204.
- [17] Tyra A., 2009, *Losy słowa tabu w Polsce (od encyklopedii Olgebranda do prasy popularnej)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Język a Kultura”, nr 3151/21, 13-22.
- [18] Wrona B., 2014, *Lęk przed śmiercią: wybrane koncepcje polskich*

Wrzaszcz, Clock, 2015, 13), is only an attempt to mask and circumvent the topic of cultural and social taboos that we are dealing with at the moment.

The implementation of the slaughterhouse in Cureghem redevelopment shows that currently another border has been crossed in the concept of designing residential areas, as a conscious mixture of life and living in its most biological, basic form. However, it does not take place directly, but by balancing between the concepts of the *sacrum* and *profanum*, the fear of death, and associations with freshness and life.

¹ Zespół projektowy w składzie: Alexander D'Hooghe, Natalie Seys, Luk Peeters, Griet Kuppens, Steve Swiggers, Wim François, Sanne Peeters, Kobi Ruthenberg, Pierre Dugardyn, Larisa Ovalles, Joseph O'Connor, Theo Issaias, Yen Van Der Voort, Felix Lauffer, Andrew Corrigan, Michiel De Potter, Nida Rehman, Maria Simon. Współpraca projektowa: Hinton Partners, VK Engineering, Gut-T Architects, TPF Engineering, 3E, Evert De Baere (Stramien architecten). (ORG Permanent Modernity, n.d.).

bioetyków, w: red. J. Gazda, S. Ruchala, *Filozoficzna refleksja nad kulturą jako próba odpowiedzi na problemy współczesności*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 193-211.

- [19] Zawadzki M., 1913, *Krakowska Rzeźnia Miejska. W tekście 6 ilustracji i plan sytuacyjny*, Kraków: Drukarnia Związkowa, s. 46.
- [20] Zetter R., 1975, *Les Halles. A case study of large scale redevelopment in Central Paris*, „Town Planning Review”, nr 46/3, 267-294.
- [21] Osthoff G., 1884, *Schlachthofe und Viehmarkte*, w: *Handbuch der Architektur*, t. 4, cz. 3, Darmstadt: Verlag von Arnold Bergstrasser.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE/ ONLINE SOURCES

- [1] Abattoir SA/NV (n.d.), *Our history*. In: *Abattoir. War Brussel leeft Ou Bruxelles vit*, <https://www.abattoir.be/en/our-history> (dostęp 21.03.2022).
- [2] bouwmeester maître architecte (eds.) (2019). *Brussels Productive City*, w: Perspective I bureau bruxellois de la planification, Brussels, s. 66-71, https://bma.brussels/wp-content/uploads/2018/12/190620_UPDATE-Ville-productive_low-rescover-pour-internet.pdf (dostęp 21.03.2022).
- [3] *Les Halles Baltard - Paris 1e Le Quartier Châtelet - Les Halles Constructions détruites*, http://paris1900.lartnouveau.com/cartes_postales_anciennes/les_halles_de_paris.htm (dostęp 21.03.2022).
- [4] Navas T., *Monument for an Open Society, Brussels (Belgium) 2018*, w: *Public Space*, 2019, <https://www.publicspace.org/works/-/project/k156-monument-for-an-open-society> (dostęp 21.03.2022).
- [5] ORG Permanent Modernity, *Abattoir Foodmet*, <https://orgpermod.com/architecture/projects/abattoir-foodmet> (dostęp 21.03.2022).
- [6] Pitcher G., *Is disability architecture's final taboo?*, w: *AJ Architects Journal*, 20.11.2020, <https://www.architectsjournal.co.uk/news/is-disability-architectures-final-taboo> (dostęp 21.03.2022).
- [7] The Organization for Permanent Modernity (ORG), *Projet de développement global abattoir "Le Ventre de Bruxelles"*, 2013, s. 5, https://www.abattoir.be/sites/files/content/page/fields/downloads/ABATTOIR_update%20Juin%202013_FR_small.pdf (dostęp 21.03.2022).
- [8] Wilkinson T. 2018a, *Typology: Market Hall*, w: *The Architectural Review*, nr 1455, s. 83-91, <https://www.architectural-review.com/essays/typology-market-hall>, (dostęp 21.03.2022).
- [9] Wilkinson T., 2018b, *Foodmet Abattoir, Brussels, Belgium, by ORG Architecture*, w: *The Architectural Review*, 2018 <https://www.architectural-review.com/buildings/foodmet-abattoir-brussels-belgium-by-org-architecture/10036765.article>, (dostęp 21.03.2022).